

**ШЕВЧЕНКОВІ ПЕРЕСПІВИ ДАВИДОВИХ ПСАЛМІВ
У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ЯКОВЧУКА:
ЕКЗЕГЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТЕКСТУ**

Якимчук О. М.

ВСТУП

Творчість Т. Шевченка є об'єктом зацікавленості багатьох науковців – філологів, істориків, мистецтвознавців. Не є виключенням цикл «Давидових псалмів», переспіваних Т. Шевченком зі старозавітних біблійних текстів, у яких автор постає не лише поетом, а й релігійним мислителем. У своєму циклі митець виходить за межі жанру переспіву, піднімаючись на рівень серйозного філософсько-релігійного, морального осмислення тексту першоджерела. Таким чином переспіви Т. Шевченка стають об'єктом філософського, релігійного, філологічного тлумачення.

Метою представленої публікації є аналіз чотирьох окремих псалмів О. Яковчука на тексти переспівів Давидових псалмів Т. Шевченка з позиції релігійного (екзегетичного) осмислення текстів обох митців.

Найбільш ґрунтовний герменевтичний аналіз Шевченкових переспівів зробив В. Домашовець, розглядаючи кожен з псалмів з позиції контексту творчості поета, історичних подій, детального вивчення першоджерела та його інтерпретацій. Автор широко обговорює зміст відповідних псалмів, аналізуючи їхню літературно-мистецьку цінність, звертає увагу читача на етичні аспекти твору й проводить паралель-обговорення Шевченкових переспівів.

Актуальним у контексті представленої теми є дослідження філолога Я. Гарасима щодо етноканонізації поетом біблійного жанру, в якому автор зосереджує увагу на релігійній та етнічній складових, розкриваючи традицію «інтертекстуального засвоєння (Шевченком – *О.Я.*) символічної структури та специфічної ритмомелодики Давидових піснеспівів»¹. Філолог зазначає, що важливим етноканонізаційним моментом Шевченкового звернення до хвалебної та молитовної аури старозавітного Псалтиря стало те, що «в псалмах він немовби шукав підтвердження своєї правоти й своєї зваги говорити з Богом про долю свого народу, як це робили біблійні псалмоспівці»². Таким чином тут проявляється ще

¹ Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. URL : <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokononizaciya-bibliynogo-zhanru>

² Там само.

одна важлива тема Шевченкової творчості, яка проростає й розквітає у переспівах Кобзаря – позиція справжнього громадянина-співця – боротьби українського народу за його свободу й незалежність. Поєднуючи в собі кілька жанрових ознак, «Давидові псалми» Т. Шевченка стають об'єктом філософського, релігійного, морального пізнання.

Реалізація спадщини Т. Шевченка у творчості українських композиторів завжди була актуальною серед музикознавців, оскільки творчість поета «стала одним з домінуючих поетично-образних джерел української вокально-хорової музики»³. Так, реалізацію Шевченкового надбання у творчості українських композиторів успішно аналізує Л. Герасименко. Авторка розглядає втілення жанрово-стильових композиторських властивостей Шевченкового циклу та класифікацію існуючих жанрових реалізацій Шевченкових переспівів в українській хоровій музиці. Однією з таких реалізацій стали опуси О. Яковчука. Хорову спадщину композитора плідно вивчає О. Кушнірук. Огляд творів О. Яковчука на слова Т. Шевченка представлений авторкою у передмові до однойменного нотного видання⁴. Наукова розвідка Л. Герасименко присвячена компаративному аналізу Псалма 12 О. Імаметдинової та О. Яковчука.

Отже, представлена публікація знаходиться у контексті згаданих досліджень. Розглянуті в ній окремі псалми 11, 53, 132, 149 О. Яковчука детально не висвітлювалися у науковому дискурсі, тому ми пропонуємо розширити ексегетичне осмислення текстів обох митців, спираючись на зміст першоджерела.

1. «Давидові псалми» Т. Шевченка: транспозиція канонічного тексту

Перш ніж проаналізувати музичне втілення «Давидових псалмів» Т. Шевченка О. Яковчуком, зосередимо нашу увагу на Шевченковому тексті переспівів біблійних псалмів детальніше, адже вони є інтерпретацією першого ступеня (термін О. Колесник)⁵, де вже відбувається осмислення й транспозиція першоджерела – текстів Давидових псалмів.

³ Герасименко Л. «Давидові псалми» Т. Шевченка в аспекті жанрових втілень (на прикладі української хорової музики). Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. 2017. Вип. 47. С. 18.

⁴ Кушнірук О. Хорова Шевченкіана Олександра Яковчука. *Хорові твори на вірші Тараса Шевченка*. К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. С. 4–6.

⁵ Колесник О. Феномен інтерпретації в художній культурі : монографія. Київ : НАККіМ, 2014. С. 52.

«Давидові псалми» Т. Шевченка є переспівом псалмів Давида зі Старого Заповіту, у якому автор осмислює першоджерело з власної позиції, представляючи переспіви десяти обраних ним псалмів (1, 12, 43, 53, 81, 93, 132, 136, 149 за єврейською традицією).

Розглянемо, чим обумовлена увага Кобзаря до святих текстів. Дослідники творчості Т. Шевченка зазначають, що християнський світогляд поета формувався під впливом віруючих батьків. Григорій Шевченко – батько Тараса – був грамотною, начитаною для свого середовища людиною, любив переказувати життя святих і подвижників. Записи у щоденниках, листи Т. Шевченка свідчать про постійне звернення до Бога⁶. Поет ретельно вивчав тексти Біблії протягом усього життя, особливо любив книгу псалмів. Дяк, у якого служив юнак, посилав його читати псалми над спочилими людьми. Так поет вивчив тексти напам'ять і роздумував над глибиною їхнього змісту. Псалми були для нього «потіхою, підтримкою, особливим натхненням для молитви, витривалості, боротьби проти зла, змаганням за добро, до національного й духовного пробудження українського народу, приспаного й окраденого його ворогами»⁷. Псалми давали йому духовну силу переносити всі негаразди протягом життя.

Так сталося й наприкінці 1845 р., коли Т. Шевченко важко захворів, перебуваючи у с. В'юнищі на Переяславщині, за кілька днів виклав на папері свою версію псалмів Давида. У ті важкі для поета дні поряд з «Минають дні», «Заповітом» на світ з'явилися переспіви Давидових псалмів як знак звернення автора під час душевного й фізичного болю до Бога з проханням про зцілення його душі.

Під час подорожі Україною у 1845 р. Т. Шевченко вичерпав «усі людські засоби аргументації» і наблизився до потреби творчо використати поетичні ресурси Святого Письма⁸. «Людськими аргументаційними ресурсами» Я. Гарасим називає низку творів («Сретик», «Сліпий», «Великий льох», «Стоїть в селі Суботові», «Наймичка», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Холодний яр»), написаних напередодні переспівів Давидових псалмів. Душевний біль, спричинений важкою хворобою, знову повернув Т. Шевченка до текстів Святого Письма.

Актуалізація біблійної тематики у Шевченкових псалмах є очевидною. Релігійність обраних Кобзарем псалмів складає основний

⁶ Домашовець В. Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка. Оттава. Морріс Плейнс, 1992. С. 13.

⁷ Там само, С. 13.

⁸ Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. URL : <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokononizaciya-bibliynogo-zhanru>

стрижень його переспівів. Це чітко відслідковується у тексті, в якому поет мінімально відходить від тексту оригіналу. Свідченням цього є художня структура, дотична до структури Давидових псалмів (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Давидові псалми	«Давидові псалми» Т. Шевченка
1 Блажен чоловік, що за порадою безбожників не ходить і на путь грішників не ступає, і на засіданні блюзнів не сідає,	Блаженний муж на лукаву Не вступає раду, І не стане на путь злого, І з лютим не сяде.
2 але в Господа законі замилювання має і над його законом день і ніч розважає.	А в законі Господньому Серце його й воля Навчається, і стане він, Як на добрім полі
3 Він мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне, і все, що чинить він, йому вдається.	Над водою посажене Древо зеленіє, Плодом вкрите. Так і муж той В добрі своїм спіє,
4 Не так безбожники. Вони немов полова, що вітер розвіває.	А лукавих, нечестивих І слід пропадає, Як той попіл над землею
5 Тому безбожники на суді не остояться, ні грішники на праведників зборах.	Вітер розмахає. І не встануть з праведними
6 Бо про путь праведників Господь дбає, а путь безбожників пропаде.	Злії з домовини, Діла добрих оновляться, Діла злих загинуть.

Наступною ознакою релігійно-світоглядної складової переспівів є використання Т. Шевченком церковнослов'янізмів (*дерево, муж, вісною, блага, восхвалимо, яко в притчу, ізбави, беззаконіє, творящий, доколі, возрадується, преподобній*), що сприяє «втіленню ідеї віри в закон Господній, прославлення людини праведної перед Богом»⁹.

Відображення релігійної біблійної парадигми є не єдиною стильовою реалізацією у переспівах Т. Шевченка. Так, церковнослов'янізми митець органічно імплементує до власного словотворення. Таким чином лексика канонічного тексту набуває співучості шевченкової мови.

⁹ Туницька М. Роль церковнослов'янізмів у втіленні провідних ідей християнських понять та уявлень (на матеріалі твору Тараса Шевченка «Давидові псалми»). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*: зб. наук. ст. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; відповід. ред. В. Ожоган. Київ: ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2014. Вип. 1. С. 169.

*Чи Ти мене, Боже милий,
Навік забуваєш,
Одвертаєш лице Своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись!..*

*Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзів,
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи є ще
Взискаючий Бога.
Нема добретворящого,
Нема ні одного.
Коли вони, неситі
Гріхами, дознають?*

У цьому смислі погодимось з Є. Сверстюком у його судженні: «Очевидно, Псалтир і народна пісня відкрили йому (Шевченкові – *О.Я.*) в дитинстві тайну символіки, яка охоплює таємницю сутності»¹⁰.

Нарешті, найсуттєвішим у Шевченкових переспівах є трансформація-посилення канонічного тексту з позиції основної теми його творчості – розкриття гідності людини, її боротьби за свою та свободу України:

*Поможи нам, ізбави нас
Вражожі наруги,
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу!.. Встань же, Боже,
Вськую будеш спати,
Од сльоз наших одвертатись,
Скорби забувати!
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встать на ката знову.*

¹⁰ Сверстюк Є. Остання сльоза. *Україна*. 1989. № 48. С. 11.

Кобзар наче освячує канонічні тексти мелодикою й ритмом своїх поезій. Використавши трансформацію першоджерела з художньою метою, він, за визначенням М. Туницької, створив «прозору паралель Україна – Єрусалим, не вдаючись до прямого використання понять, які б вказували на національно-патріотичний орієнтир»¹¹.

Така інтеграція релігійних і народних ознак Шевченкової поезії робить його переспіви високохудожніми поетичними зразками, які підіймають питання моральних цінностей і чеснот людини, життя за законом Господнім. Саме з позицій етноканонізації філолог Я. Гарасим розглядає Шевченкові переспіви псалмів.

Друга складова, про яку необхідно зазначити у контексті аналізу Шевченкових переспівів – жанрова основа. Філологи-дослідники (Я. Гарасим, В. Домашовець, В. Сулима) звертають увагу на різножанрову палітру біблійних псалмів, визначаючи в них ознаки оди, елегії, лірики, драми, епіки тощо. «У цьому разі, – зазначає В. Домашовець, – книга псалмів була для Т. Шевченка зразком високодуховної поезії, невичерпним джерелом прообразів, думок, ідей, які він майстерно міг вживати в своїй творчості»¹². Поет обирає різні за жанром псалми – повчальні, благальні, оди, гімни, які співзвучні його власному стилю. Серед них (класифікація за Я. Гарасимом) – благальний (43), подячні псалми-гімни (136, 149), піснеспіви історико-повчального характеру (1, 16, 52, 53, 81, 93, 132). На думку філолога, з художньо-естетичного й морального погляду на особливу увагу заслуговують тексти 43 та трьох останніх 132, 136, 149 псалмів. Т. Шевченка обурювали моральні нечесноти сучасників, які, на думку поета, є «причиною втрати покровительства небесного Творця»¹³. Натомість дослідник вбачає певну оптимістичність Шевченкових рядків, віру в об'єднання представників української нації у спільне молитовне звернення до Бога¹⁴.

Шевченкознавиця В. Сулима переконує, що увесь цикл Т. Шевченка є передусім гімном Богові (Псалом 149), що поет «ставить у пряму

¹¹ Туницька М. Роль церковнослов'янізмів у втіленні провідних ідей християнських понять та уявлень (на матеріалі твору Тараса Шевченка «Давидові псалми»). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*: зб. наук. ст. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; відповід. ред. В. Ожоган. Київ: ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2014. Вип. 1. С. 169.

¹² Домашовець В. Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка. Оттава. Морріс Плейнс, 1992. С. 14.

¹³ Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. URL: <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokononizaciya-bibliynogo-zhanru>

¹⁴ Там само.

залежність спасіння людини, народу, держави від суду Божого (Псалом 81)»¹⁵.

Поєднання канонічних та етнічних засад Шевченкової поезії знайшло найвищого втілення у «Заповіті», написаному через п'ять днів після переспівів Давидових псалмів. «Найвищий щабель національно-релігійного одкровення “А до того я не знаю Бога”»¹⁶ історик Є. Сверстюк прокоментував так: «То не випадкові слова, навіть не слова – то містичне відчуття невимовної правди. Та пуповина, якою Шевченко зв'язаний з Україною, стала його еством, й розірвати її неможливо»¹⁷. Цей зв'язок поет «викоринював високим поетичним авторитетом біблійних псалмів – спочатку побожно прочитаних над вічним сном мертвих односельчан, а згодом мистецьки переспіваних добірною українською літературною мовою для живих і ненароджених земляків своїх та грядущих поколінь»¹⁸.

2. «Давидові псалми» О. Яковчука: транспозиція Шевченкових переспівів

З десяти Шевченкових переспівів О. Яковчук обрав шість псалмів для двох духовних концертів (по три в кожному) та три псалми для написання окремих творів для мішаного хору а cappella. Крім циклу «Давидові псалми» Т. Шевченко неодноразово звертався до переосмислення біблійних текстів, зокрема псалтирних. Так, у 1859 р. поет написав «Наслідування 11 псалму», яке, готуючи «Давидові псалми» до друку в 1860 р., залишив поза циклом. О. Яковчук також звернувся до Шевченкового «Наслідування 11 псалму», створивши окремий твір для мішаного хору а cappella.

На цих чотирьох псалмах, а саме, 11, 53, 132, 149, зосередимо свою увагу, представляючи інтерпретаційну версію другого ступеня (термін О. Колесник)¹⁹ більш детально.

Псалом 11 О. Яковчука складається з чотирьох розділів, які збігаються зі структурою Шевченкових поетичних рядків. Вісім рядків біблійного тексту Т. Шевченко переспіває у восьми строфах поетичного тексту. О. Яковчук, дотримуючись Шевченкової структури,

¹⁵ Біблія і українська література : навч. пос. Київ : Освіта, 1998. С. 201.

¹⁶ Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. URL : <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokononizaciya-bibliynogo-zhanru>

¹⁷ Сверстюк Є. Остання сльоза. *Україна*. 1989. № 48. С. 10.

¹⁸ Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. URL : <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokononizaciya-bibliynogo-zhanru>

¹⁹ Колесник О. Феномен інтерпретації в художній культурі : монографія. Київ : НАКККІМ, 2014. С. 52.

організовує розвиток музичного матеріалу у чотирьох розділах (по дві строфи у кожному), які структурно співпадають із семантикою поетичних рядків.

Основними засобами виразності Псалма 11 є гомофонно-гармонічна фактура, силабо-тонічна організація вербального тексту, чітка визначеність музичної структури (перший-третій розділи закінчуються домінантовою гармонією). Драматургічний розвиток музичної версії О. Яковчука як і самого переспіву Т. Шевченка вибудовується від першої строфи (перший розділ музичної структури) до п'ятої строфи (третій розділ музичної структури).

Перший розділ починається звучанням на *p*, відтворюючи входження до молитовного стану, інтимний характер розмови псалмиста з Богом («*Мій Боже, милий*») і невимовним душевним болем через недостойну поведінку нечестивих людей («*як-то мало святих людей на світі стало. Один на одного кують кайдани в серці.*»). Туга й розчарування псалмиста щодо нечестивих людей позначена мінорним ладом (f-moll), перевагою поступового висхідного й низхідного руху в мелодії, дубльованою мелодією в терцію, теситурою першої октави у верхньому голосі. Динамічний підйом, позначений автором, співпадає зі словами «*і часу ждуть, коли вже брата в домовині з гостей на цвинтар понесуть?*».

Другий розділ починається висхідною квартою, інтонаційним контрастом попередньому музичному матеріалу, що інтонаційно посилює окличне звернення «*А ти, о Господи єдиний*». Наявність тріолей та пунктирного ритму з коротких тривалостей наближає піснеспів до розмовної інтонації – діалогу людини з Богом.

Третій розділ. Звертає на себе початок-затакт з пунктирного ритму, що був закладений у другому розділі, а на початку третього перетворюється на інтонацію-ініцію. Підкреслюючи смислове навантаження слів «*Воскресну я*», композитор повторює їх двічі. Драматургічний розвиток, який відбувався поступово упродовж перших двох розділів, набуває кульмінаційного звучання у третьому. На це вказує октавне викладення в партії басів, *divisi* в жіночих партіях, розширення діапазону хорової партитури, підвищення теситури в партії сопрано. Підйом до найвищої точки звучання g^2 - as^2 в партії сопрано у вигляді м.2 на слові «людей *закованих* моїх». З усіх зазначених поетом характеристик людей – *закованих*, *убогих*, *нищих*, – композитор інтонаційно й динамічно маркує «*закованих*» як таких, які позбавлені найвищої цінності – свободи фізичної і душевної, – за звільнення яких Т. Шевченко боровся протягом усього життя. Співставленням шести-восьми голосів хорової партитури є проведення октавного унісону «*Я на сторожі коло їх поставлю слово*» наприкінці третього розділу як основної тези псалма – єдиною надійною обороною для знедолених, *убогих*, *нищих* є Його

Слово, яким Господь обіцяє захистити їх. Завдяки такому прийому О. Яковчук ще більше привертає нашу увагу до драматургії поетичного тексту псалма, артикулюючи його основні смисли.

Фактурні ознаки розмежування розділів відмічаємо й на початку четвертого розділу. Зміною темпу (*meno mosso*), типом фактури (елементи поліфонії), викладом музичного матеріалу (наявність вербального тексту в партії сопрано на фоні хорового брумэндо) позначені завершальні слова Господні «*І пониче, неначе стоптана трава, і думка ваша і слова*». Слова брехливі розтануть, зів'януть як трава, бо слово Боже має силу, здатне захистити убогих і покарати нечестивих. А відтак спасіння можливе через Слово.

Оптимістичне завершення Псалма 11, озвучене поетом Т. Шевченком, стверджується в музичній транспозиції О. Яковчука. Псалом 11 закінчується в мажорі як символічне позначення надії.

Текст Псалма 53 розповідає старозавітну історію про переховування Давида від Саула у пустелі Зиф. Останньому зифеяни повідомили місце перебування Давида, щоб схопити його. Зазнавши переслідувань від Саула, Давид не шукає союзників для помсти, а у момент найвищої небезпеки (можливого схоплення Давида воїнами Саула) звертається до Бога у молитві. Ця історія є ключем щодо розуміння змісту псалма, а поведінка Давида пояснює характер його змісту, який позначений на початку твору: «псалом повчальний Давидів»²⁰. Давид не вдається до засобів боротьби із Саулом, а надає своє життя волі Бога. Щирість молитви, вимовленої вустами псалмиста дозволила святим отцям тлумачити цей псалом як радісний і мелодичний, адже ім'я Бога завжди є джерелом радості.

Шевченковий переспів повною мірою відтворює мелодичність Давидової молитви псалмиста, щирість його почуттів. Давид звертається до Бога з глибини свого серця («*Боже, спаси мене ... молюся*»), промовляючи молитву вустами («*внуши їм уст моїх глаголи*»), оскільки лише така жертва, – молитва промовлена одночасно серцем і вустами, – угодна Богу. Щоб Господь не лише почув, а й відповів на прохання псалмиста. Апеляція до суду («*Боже, спаси, суди мене Ти по своїй волі*») свідчить про відсутність провини Давида перед Богом і людьми. Щирість молитовних Давидових слів визначає мелодичність, благозвучність псалма й поетичних Шевченкових рядків.

Розглянемо, що відбувається у музичній версії Шевченкового переспіву О. Яковчука. Для позначення пісенності композитор обрав стійкий помірний темп *Andante non troppo*, що надає можливість

²⁰ Новий заповіт і Книга псалмів. Київ : Воскресіння, 1998. С. 386.

уважно озвучити й почути важливість промовлених слів молитви («*Боже, спаси, суди мене Ти по своїй волі. Молюсь, Господи, внуши їм уст моїх глаголи*»).

Зерно молитовного звернення Давида до Бога знаходиться у наведених рядках, першій строфі Шевченкового переспіву. Підкреслюючи її важливість, композитор обирає імітаційний тип викладення хорової фактури, прийом фуґи, а саме – чотириразове проведення основної теми у всіх хорових партіях. Це й складає першу частину піснеспіву. Загалом музична форма має тричастинну репризну структуру 11+(8+8)+17 з розширеною й динамізованою репризою.

Розвиток музичного матеріалу першого періоду другої частини подібний до першої, але по відношенню до неї має розробковий характер, адже музичний матеріал викладений більш концентровано (8 т., перший розділ – 11 т.), метро-ритмічна організація позначена комплементарністю, теситура чоловічих партій стає вищою (18-19 тт.), що призводить до кульмінації (20-21 тт.). З цих тактів починається другий розділ середньої частини (третья строфа поетичного тексту), позначений певними змінами.

Початок (20-21 тт.) і закінчення (26-27 тт.) другого періоду другої частини відмічені зміною поліфонічної фактури на гомофонно-гармонічну, наявністю пунктирного ритму, синкоп, акцентів, що відтворює піднесеність, урочистість промовлених Давидом слів («*А Бог мені помагає*»), впевненості у Господній силі, у тому, що вороги відступлять від нього («*ї їм правдою своєю вертає їм зляя*»). Бог на боці Давида, і він не має сумніву в цьому.

Третя частина співпадає з четвертою строфою переспіву. Це динамізована й розширена реприза, яка виконує підсумовуючу функцію. У репризі, як і в першій частині, основна тема проводиться в імітаційному викладенні у всіх партіях хорової партитури. Остання строфа Шевченкового переспіву також є висновком усього псалму – Давид вихвалитиме ім'я Бога в молитвах і псалмах за послане йому добро, старанно приносить Господу Його ім'я, бо воно благе («*помолюся Господеві серцем одиноким*») і визволило його від усіх нещасть («*ї на злих моїх погляну незлим тихим оком*»). Динамізація репризи проявлена, насамперед, у позначеній автором акцентуації початку основної теми у різних хорових партіях, наявності хроматизмів, динамічною вказівкою *mf* (у першій частині – *p*).

Для реалізації екзегетичного змісту псалма автор знайшов вдалий прийом – імітаційне проведення основної теми – прийом фуґи як найвищої музичної форми, яка реалізовує філософське осмислення буття.

Псалом 132 відноситься до пісень сходження, що представлені у Книзі Псалмів і являє собою похвалу єврейському народові, який об'єднується й зберігає вірність Господній заповіді триматися усім

разом. Це своєрідний панегірик, гімн церковній соборності, братській єдності, універсальний смисл якого застосовується до всякого товариства – малого, великого, світського, священного. Тобто подібна єдність можлива між членами малої і великої родини.

У оригінальному біблійному тексті Псалом 132 є досить лаконічним і складається лише з трьох віршів, логіка розвитку в них переходить від попереднього до наступного. Т. Шевченко розширив три вірші біблійного тексту, виклавши їх у чотирьох строфах з двадцяти двох рядків, структура яких виглядає таким чином: 4+6+6+6, де двом першим рядкам псалма відповідають перші дві строфи переспіву, а третьому – третя й четверта строфи.

Зазначимо, що лаконічний текст псалма рясніє порівняннями й метафорами, які більше зрозумілі знавцям біблійних текстів. Метафоричність спричиняє необхідність пояснення смислу канонічного тексту, чим і скористався Т. Шевченко, розширивши третій вірш до дванадцяти рядків. Пояснимо деякі слова-синоніми. Роса є метафорою життя «*братів укуні*», «*миро добровонне*» означає доброзичливі стосунки, єдність між членами малої або великої родини (вірян); єдність братська означає релігійну, світоглядну, духовну, а не політичну. Олія спадає на бороду Аарона, на «*шитії омети*» – це справжнє диво, благодать, порівняння з обрядом помазання першого священника Аарона, борода є символом мудрості, старості людини, гора Сіон – встановлене Богом місце, де можна отримати життя вічне. Перебування «*братів укуні*» має також аллюзію із загальною трапезою. Необхідність тлумачення метафор оригінального тексту псалма й пояснює розширення Т. Шевченком тексту переспіву до двадцяти двох рядків, тим самим наголошуючи на основному сенсі псалма – Божої милості до тих, хто живе за Його словом («*Отак братів своїх Господь не забуде, воцариться в дому тихім, в сім'ї тій великій, і пошле їм добру волю од віка до віка*»). Т. Шевченко посилив величальну жанрову основу, надавши трьом віршам псалма надзвичайної поетичної виразності.

У музичному втіленні О. Яковчука Шевченкового переспіву відбуваються деякі структурні й жанрові зміни. Коротко окреслимо їх. Характер поетичних рядків набуває ліричного висловлювання у О. Яковчука. Л. Герасименко визначила цей пісенспів як «невелике просвітлене інтермецо»²¹. Композитор посилює жанрово-ліричну складову через авторську вказівку *Lento* та додаванням сольних жіночих партій (сопрано, альт), інтонаційна основа яких має ознаки

²¹ Герасименко Л. «Давидові псалми» Т. Шевченка в аспекті жанрових втілень (на прикладі української хорової музики). *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2017. Вип. 47. С. 18.

українського народного мелосу. Більшу частину твору хор виконує функцію акомпанементу, натомість соло пари жіночих голосів створює ліричний дует на фоні м'якого хорового звучання. Виключення складає третій розділ *piu mosso*, де хор звучить без солістів, готуючи динамічну кульмінацію піснеспіву, до якої знову долучається сопрано соло «Воцариться в дому тихім» (40-43 тт.).

У музично-ліричному, інтонаційно близькому до народних джерел, втіленні канонічного тексту вбачаємо певну паралель з поетичним текстом Т. Шевченка, що також позначений етноканонізаційним характером – поєднанням релігійних і народних рис, про що ми вже гадували вище.

Таблиця 2

Т. Шевченко	О. Яковчук	
Чи є що краще, краще в світі, Як укупі жити, Братам добрим добро певне Пожить, не ділити?	Чи є що краще, краще в світі, Як укупі жити, Братам добрим добро певне Пожить, не ділити?	Вступ, 3 такти Перший розділ, 8 тактів
Яко миро добровонне З голови честної На бороду Аароню Спадає росою І на шитїї омети Ризи дорогої;	Яко миро добровонне З голови честної На бороду Аароню Спадає росою І на шитїї омети Ризи дорогої; Або роси Єрмонськії На святїї гори	Другий розділ, 16 тактів
Або роси Єрмонськії На святїї гори Високїї Сїонськії Спадають і творять Добро тварям земнородним, І землі, і людям, –	Високїї Сїонськії Спадають і творять Добро тварям земнородним, І землі, і людям, – Отак братів благих своїх Господь не забуде, Воцариться в дому тихім, В сім'ї тїй великій,	<i>Piu mosso</i> Третій розділ, 16 тактів кульмінація
Отак братів благих своїх Господь не забуде, Воцариться в дому тихім, В сім'ї тїй великій, І пошле їм добру долю Од віка довіка.	І пошле їм добру долю Од віка довіка.	<i>Al tempo</i> Кода, 8 тактів

Організація музичної структури О. Яковчуком пов'язана з особливостями розвитку музичного матеріалу. Автор обирає тричастинну форму з невеликим вступом і кодою, у якій зі структурою поетичного тексту співпадають лише межі першого розділу. Загальна схема виглядає таким чином: вступ (3 т.) – перший розділ (8 т.) – другий розділ (16 т.) – третій розділ (16 т.) – кода (8 т.) (див. таблицю 2).

Останніх два рядки (*«і пошле їм добру долю од віка до віка»*) О. Яковчук наділяє функцією коди як вислову основної ідеї псалма – пізнання миру Божого як вищої інстанції. Композитор відокремив їх структурно від попереднього музичного матеріалу, позначивши в нотному тексті цезуру. Хорова вертикаль, викладена довгими тривалостями, надає відчуття внутрішнього спокою від Божої милості й благодаті.

Алілуарний Псалом 149, який завершує Шевченкову збірку, виконує підсумовуючу функцію циклу та відтворює радість народу, який вихваляє Бога Творця (*«воспоєм чесним собором, серцем нелукавим»*). Чому воспоєм *«новий псалом і нову славу»*? Заклик псалмиста про спів нової пісні може означати новий світ у церкві, домі Христовому, або бути закликом до Нового Заповіту, вказівкою на Євангеліє, оскільки цей заклик зустрічався у текстах Старого Заповіту. Новий псалом є зверненням до Бога, який має бути щоразу новим, хоча слова молитов відомі давно. Дуже часто ми вимовляємо їх автоматично, як завчену скоромовку. Коли ж душевна новизна відсутня, здається, що й молитва не відбулась.

Псалом складається з двох частин, які, на перший погляд, контрастують за змістом одна одній. У першій озвучені заклики до радості, потіхи, уславлення імені Бога, у другій – йдеться про тріумф перемоги над ворогом.

Поясненням такої зміни риторики можуть бути продовження теми старозавітної традиції перемог ізраїльського народу над ворогом, висловлення потреби у захисті й безпеці самого народу. Натомість мечами *«острими обоюду»* позначені тексти старо- й новозавітного письма. Для розуміння, що не у військовому протистоянні є перемога над ворогом, вірянам потрібен Новий Заповіт. Як нова духовна зброя, яка, за словами апостола Павла, є словом Божим. Адже його призначенням є спасіння людини, тобто її відновлення у тому достоїнстві, якому вона була до гріхопадіння, але не за образом Адама, створеного перстами Бога, а Адама Небесного – Ісуса Христа. За словами Іоанна Богослова, не знаю якими ми будемо, знаю тільки, що схожими на Нього.

Звернемося до музики Псалма 149 О. Яковчука. Шість поетичних строф композитор згрупував у тричастинну репризну структуру 8+13+6, де перша частина відповідає першим двом строфам переспіву, друга – третій-п'ятій строфі, третя – шостій (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Т. Шевченко	О. Яковчук
Псалом новий Господеві І нову славу Воспоем честним собором, Серцем нелукавим; Во псалтирі і тимпані Воспоем благая, Яко Бог кара неправих, Правим помагає.	Псалом новий Господеві І нову славу Воспоем честним собором, Серцем нелукавим; Во псалтирі і тимпані Воспоем благая, Яко Бог кара неправих, Правим помагає.
Преподобнії во славі І на тихих ложах Радуються, славословлять, Хвалять ім'я Боже, І мечі в руках їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє язикам І в науку людям. Окують царей неситих В залізніє пута І їх славних оковами Ручними окрутять,	Преподобнії во славі І на тихих ложах Радуються, славословлять, Хвалять ім'я Боже, І мечі в руках їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє язикам І в науку людям. Окують царей неситих В залізніє пута І їх славних оковами Ручними окрутять,
І осудять губителі Судом своїм правим. І вівіки стане слава, Преподобним слава.	І осудять губителі Судом своїм правим. І вівіки стане слава, Преподобним слава.

Невеликий за обсягом, Псалом 149 являє собою літургійний гімн, у центрі уваги якого Господь. Визначальною рисою музичного твору є наявність стійкої асоціації зі звучанням дзвону, характерного для православних богослужінь. Повторення основних мелодичних формул, опора на стійкі ступені, вербальний контрапункт створюють асоціацію такого звучання.

Співставлення далеких тональностей G – Es – G між частинами утворює гармонічно-колористичний контраст у псалмі-мініатюрі. Основний розвиток музичного матеріалу відбувається у середній частині твору. Зміна тональності, змінний розмір, авторські вказівки акцентуації, ущільнення хорової партитури до п'яти голосів відтворюють піднесений тон літургійного гімну, хвалебний настрій поетичного тексту (*«Преподобнії во славі і на тихих ложах радуються, славословлять, хвалять ім'я Боже»*). Емоційний рівень, досягнутий у середній частині, зберігається до кінця твору.

ВИСНОВКИ

Розкриваючи зміст канонічного тексту, Т. Шевченко створив поєднання сакральної та громадянської поезії. Тема свободи й гідності людини, яку декларує поет у переспівах, суголосно відбивається у музичному тексті О. Яковчука. Доказом цього є втілення інтонаційної виразності поетичного тексту Кобзаря, маркування основних смислових слів, фраз, речень. Послугуючись різними засобами виразності, композитор структурує поетичний текст Т. Шевченка, привертаючи увагу виконавця й слухача до основних морально-етичних засад Шевченкових рядків. Такими засобами постають:

- зміна фактури (хорового tutti на октавне унісонне або звучання окремих хорових партій);

- використання дисонансного звучання у найвищих смислових і динамічних кульмінаційних точках;

- артикулювання основних смислів біблійних текстів (за допомогою імітаційного проведення основної теми, повторення основних слів піснеспіву);

- оптимізація біблійних текстів (закінчення твору в паралельному мажорі (Псалом 11), введення до хорової партитури соло пари жіночих голосів, що надає світлого звучання (Псалом 132));

- викладення хорової вертикалі довгими тривалостями, що надає відчуття внутрішнього спокою, сприяє катарсичному ефекту;

- використання помірних темпів для кращого засвоєння слова Божого та його рефлексії;

- застосування комплементарної метро-ритмічної структури, яка сприяє безперервності звучання;

- наближення мелодії до розмовної інтонації, що нагадує діалог людини з Богом;

- використання прийому фуґи (імітаційного проведення основної теми) – найвищої музичної форми як ознаки філософського осмислення буття.

Переспіви Шевченком Давидових псалмів – тема глибока й невичерпна. Адже їх можна розглядати з різних позицій: релігійної, філологічної, семантичної, етноканонізаційної тощо.

АНОТАЦІЯ

Представлена стаття присвячена поетичній та музичній інтерпретаціям Давидових псалмів. Авторка розглядає чотири окремих псалми О. Яковчука (11, 53, 132, 149) для мішаного хору a cappella, написаних на тексти «Давидових псалмів» Т. Шевченка. Проаналізовані екзегетичні особливості поетичного й музичного текстів з позиції трактування авторами першоджерела. Зазначено, що у переспівах Давидових псалмів Т. Шевченка поєднуються філософська, релігійна,

етична складові, що робить твори Кобзаря високохудожніми поетичними зразками. Зазначені засади Шевченкової поезії яскраво втілені в музиці О. Яковчука. Композитор застосовує різноманітні засоби для реалізації інтонаційної виразності Шевченкових рядків. Авторкою зроблено висновок, що «Давидові псалми» Т. Шевченка є глибокою темою, яку можна розглядати з філософської, філологічної, семантичної, етноканонізаційної позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарасим Я. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру. *Наукове товариство імені Шевченка. Онлайн-журнал Товариства*. URL : <http://ntsh.org/content/psalmi-tarasovi-etnokanonizaciya-bibliynogozhanru> (дата звернення 03.12.2022).
2. Герасименко Л. «Давидові псалми» Т. Шевченка в аспекті жанрових втілень (на прикладі української хорової музики). *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. 2017. Вип. 47. С. 15-30.
3. Герасименко Л. Сакральне слово Т. Шевченка в прочитаннях О. Імамєдинові та О. Яковчука (на прикладі 12-го Псалма «Чи Ти мене, Боже милий»). *Музична наука на початку третього тисячоліття*. 2018. Вип. 6. С. 35-43.
4. Домашовець В. Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка. Оттава. Морріс Плейнс, 1992. 159 с.
5. Колесник О. Феномен інтерпретації в художній культурі : монографія. Київ : НАКККіМ, 2014. 265 с.
6. Кушнірук О. Хорова Шевченкіана Олександра Яковчука. *Хорові твори на вірші Тараса Шевченка*. К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. С.4-6.
7. Сверстюк Є. Остання сльоза. *Україна*. 1989. № 48. С. 10-11.
8. Сулима В. Біблія і українська література : навч. пос. Київ : Освіта, 1998. 301 с.
9. Туницька М. Роль церковнослов'янізмів у втіленні провідних ідей християнських понять та уявлень (на матеріалі твору Тараса Шевченка «Давидові псалми»). *Мова: класичне – модерне – постмодерне* : зб. наук. ст. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»; відповід. ред. В. Ожоган. Київ : ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2014. Вип. 1. С. 168-173.

Information about the author:
Yakymchuk Olena Mykolaivna,
PhD in Arts,

Associate Professor at the Department of Musicology,
Musical Training and Choreography
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozky str., Vinnytsia, 21100, Ukraine